

ANDREJ PLETERSKI

Znanstvenoraziskovalni center Slovenske akademije
znanosti in umetnosti (ZRC SAZU) /
Research Centre of the Slovenian Academy of
Sciences and Arts

Novi trg 2,

SI-1000 Ljubljana, Slovenija / Slovenia
pleterski@zrc-sazu.si orcid.org/0000-0003-2978-004X

Ovaj rad nalazi se u otvorenom pristupu i može se distribuirati u skladu s odredbama licencije CC BY-NC-ND 4.0 HR.

Samopodoba zmagovitega krščanstva, ki je po lastnem prepričanju že pred mnogimi stoletji izbrisalo staro vero naših prednikov, je postavila sugestivno trden okvir našim pričakovanjem, kaj videti. Vitomir Belaj je izpostavil primer, ki odpira možnost za drugačen pogled na obravnavano problematiko. Slovaki so hodili v Perunovo cerkev! To se ujema s spoznanji zadnjih let, da se je staroverstvo ohranilo na skriven način široko po Evropi. V članku so prikazani primeri, ki kažejo, kako so bile cerkvene stavbe lahko vključene v duhovno življenje starovercev. Gre za primere mimikrije in sinkretizma. Zgodovina cerkva je tako več kot očitno tudi del zgodovine staroverstva. Zmaga krščanstva je bila samo navidezna in Pirova.

Gljučne besede: staroverci, cerkve, mimikrija, sinkretizem, Evropa, srednji vek, novi vek, slovanska religija, pokristjanjevanje

*Pač vrgli so malike z žrtvenikov,
Iz src izruli niso jim malikov,
In, dasi krščen že, Slovan
Ostal po duhu je – pagan:*

(Simon Gregorčič, Poezije. Ljubljana: Blagovestnikom, 1888., 120)

Velja, da vidimo, kar pričakujemo, da bomo videli. Zato je to tudi temelj »čarovniške magije« spretnih rokohitrecev. In seveda velja tudi obratno, česar ne pričakujemo, tega tudi ne vidimo. Samopodoba zmagovitega krščanstva, ki je po lastnem prepričanju že pred mnogimi stoletji izbrisalo staro vero naših prednikov, je postavila sugestivno trden okvir našim pričakovanjem, kaj videti. Zato je vsako opozorilo, da so naša pričakovanja lahko varljiva, toliko dragocenejše. Enega dolgujemo Vitomirju Belaju, ki je v svojem velikem delu *Hod kroz godinu* zapisal:

»Valja znati da u slovačkome Peron, Peraun, Parom ne znači 'grom, munja' nego je to ime nekoga pučkog nadnaravnog bića koje posjeduje strjelice, udara i ubija... U Paromu, Peronu, Peraunu valja vidjeti trag drevnoga Peruna. Ima podataka koji govore da je Parom bio Slovacima nešto više od vražička. U XVII. stoljeću, 1658. godine, kanonski je vizitator Joachim Kalinka u Oravi, pokrajini u sjeverozapadnoj Slovačkoj, s negodovanjem zapisao da tamo podložnici još uvijek upotrebljavaju izraz 'Paromova kuća' kada govore o kršćanskoj crkvenoj zgradi!« (Belaj 2007:76).

To je vsekakor podatek, ob katerem je treba zastrichi z ušesi. Toda najprej je treba zadostiti sistematičnemu dvomu. Belaj namreč na žalost ni navedel vira svojega podatka. Joachim Kalinka je resnična zgodovinska osebnost in kot evangeličanski vizitator je v navedenem prostoru in času res opravljajl kanonske vizitacije. Po prijazni informaciji Mareka Đurča iz mestnega muzeja v Trsteni se kopije kanoničnih vizitacij evangeličanskih cerkvenih kongregacij iz 17. stoletja na Oravi nahajajo tudi v državnem arhivu v mestu Dolný Kubín, v arhivskem fondu Jozefa Gebure. To je vsekakor izziv za obisk Slovaške. Iskanja v arhivu pa se je že v 19. stoletju lotil tudi evangeličanski pastor, botanik, etnolog, zgodovinar Ľudovít Jozef Holuby in napisal monografijo, ki je ostala v rokopisu Materiály k dejinám cirkví evanjelických augsburského vyznania Trenčianskych a síce: visitačné protokoly superintendentov Eliáša Lániho, M. J. Hodíka, M. Zachariáša Lániho, Joachima Kalinku, Daniela Krmanna a Eliáša Mohla od roku 1611 až do roku 1742. Zemianské Podhradie, 1886. En izvod hrani Archív Cirkevného zboru augsburského vyznania v Liptovskom Mikuláši, od koder pa na svoje povpraševanje nisem dobil odgovora. Kakorkoli, verjamem v avtentičnost poročila in ugibam, da je Belaj kot dekan zagrebške evangeličanske Teološke fakultete Matija Vlačića Ilirika prišel v stik s slovaškimi evangeličani, ki so mu posredovali podatek.

Naslednji dvom, ki ga velja izpostaviti, je vprašanje, ali je morda šlo zgolj za zaničljivo oznako drugoverske cerkve. Sredina 17. stoletja je bila namreč na Oravi čas pogostih oblastniških menjav veroizpovedi posameznih krajev, ki so bili zdaj katoliški, zdaj evangeličanski. Tudi to možnost lahko zavrnem. Iz poročila sledi, da se Kalinka ni

pritoževal nad tem, da ljudje ne bi hodili v cerkev, ampak nad tem, kako so jo imenovali. Zakaj je to pomembno? V prav tako oravskih katoliških vaseh Hladovka, Vitanova in Čimhova Kalinka ni mogel pripraviti vaščanov niti z opomini, niti s kaznijo do tega, da bi sprejeli evangeličanskega duhovnika in tako so svoje umrle raje pokopavali na razpotju (Harmatová 2002). Glede na trmoglavost tamkajšnjih ljudi, ni verjetno, da bi hodili v cerkev, ki je ne bi marali. Ne, hodili so v svojo cerkev, ki je bila Perunova! Da je bilo na Oravi staroversko izročilo še močno, kaže tudi pokopavanje na razpotju. Za konec 11. stoletja na Češkem imamo podatek, da so staroverci po ljudskem obredu postavljali nadstreške na razpotjih in križiščih za počitek duš (*»atque scenas quas ex gentili ritu faciebant in biuiis et in triuiis quasi ob animarum pausationem«*; Kozma, Kronika Čehov III.1 – Alvarez-Pedrosa 2021:99–100).

Ker se lahko sedaj komu zdi, da v svoji presoji pretiravam, bom v nadaljevanju prikazal nekaj primerov, ki bodo pokazali, kako so bile cerkvene stavbe lahko vključene v duhovno življenje starovercev. Ta namen raste tudi iz spoznanj zadnjih let, da se je staroverstvo ohranilo na skriven način široko po Evropi, kar je v Sloveniji že dobro dokumentirano (Čok 2012, 2020; Medvešček 1992, 1998, 2006, 2015; Babič in Belak 2022), sledove pa najdemo tako na severu (karsikko, Finska: Holmberg 1924) kot na jugu (mirila, Hrvaška: Pleterski in Šantek 2010; Katić 2017).

MILLSTATT (AVSTRIJA) IN SVETE GORE NAD BISTRICO OB SOTLI (SLOVENIJA)

V samostanski cerkvi v **Millstattu** na Zgornjem Koroškem ima grob Domicijan, legendarni zavetnik Koroške. Po obširni historični analizi Hansa-Dietricha Kahla gre za zgodovinsko osebnost, krajevnega velikaša, ki je živel v času Karla Velikega in širil krščanstvo v domačem kraju (Kahl 1999). Najstarejši zapis njegove legende je nastal v drugi polovici 12. stoletja, med letoma 1166 in 1180 (moderna objava: Nikolasch 1997). Besedilo se opira na nagrobni napis in ustno izročilo. Na tem mestu nas zanima tisti del pripovedi, ki pravi, da je Domicijan v Millstattu naletel na cerkev, ki je prvotno pripadala malikom in jo je dal kmalu nato posvetiti v čast vseh svetih (*»ecclesiam, que primitus demonibus fuit addicta, in honore omnium sanctorum post modum consecrari fecit«*) (Pleterski 1994:300). Izraz *ecclesia demonibus addicta* je v srednjeveških pisnih virih povsem izjemen. Stavbe, v katerih so častili staroverske bogove, opisujejo latinske besede *delubrum, fanum, templum*«, nikoli pa *ecclesia*. Ta oznaka se nanaša le na krščanskega boga. Demon pomeni tako hudiča kot staroverskega malika. Si je pisec predstavljal cerkev, v kateri je potekalo Bogu mrzko češčenje? Verjeten je model

dogajanja, ki ga je predstavil Kahl. Po tem modelu so v vzhodnih Alpah preostanki poznoantičnega krščanstva v zgodnjem srednjem veku dobivali svojstvene oblike in se celo spajali z znova oživiljenim staroverstvom (Kahl 1980:57), ki ga je spodbudil prihod staroverskih Slovanov. Posredni dokaz za celo več različnih herezij je po Kahlu freisinški ponaredek iz 11. stoletja, s katerim je freisinška cerkev skušala zavarovati pravico do cerkvenih desetih na Zgornjem Koroškem. Ponarejevalec je namreč med drugim zapisal, da je cerkev Sv. Petra v Breznici/St. Peter in Holz posvetil papež Zaharija, da bi zatrl herezije, ki so nastale v onih krajih. In če je bil že posvetitelj izmišljen, naj bi resnično zvenel vsaj vzrok (Kahl 1980:54–56). Izročilo lahko razumemo tako, da Domicijan cerkve ni zgradil na novo, ampak je obstoječo stavbo, v kateri so častili malike, spremenil v cerkev. So domačini to stavbo imenovali cerkev?

Zdi se, da se je nekaj podobnega zgodilo na **Svetih gorah nad Bistrico ob Sotli (nekdanji Sv. Peter)**. Rezultati arheoloških raziskav, ki jih je tam v letih 1967–1976 vodila Paola Korošec, še vedno niso celostno objavljeni, kar mora biti temelj podrobnejše analize. Kar na tem mestu predstavljamo, je lahko samo kratka skica delovne hipoteze.

Na vrhu gore stojijo Marijina cerkev in štiri kapele, od katerih sta Jurijeva in Martinova (slika 1) predromanski. Na južni fasadi kapele sv. Jurija je vzdana kamnita plošča (sedaj kopija originala, ki ga hrani župnijski urad Sv. Petra pod Svetimi gorami) z reliefom (slika 2), ki že dolgo vzbuja domišljijo in je povod številnim razlagam. Če ga obravnavamo v sklopu staroslovanske mitične zgodbe, se pokaže kot podoba Dajboga, ki ga sestavljata Triglav in Svetovit (pregled razlag: Pleterski 2022:136–140). Obe kapeli imata predromansko stavbno jedro. Šlo je za štirikotni zgradbi brez apside, ki ju Josip Korošec (mlajši) postavlja v čas pred slovansko naselitvijo (Korošec 1970–1971:200–201, 209). Da bi se dve poznoantični stavbi v kontinentalnem delu Slovenije ohranili nedotaknjeni s streho vred do 10. ali 11. stoletja, ko sta bili dozidani, je povsem neverjetno. Šele v drugi stavbni fazi dobita dozidani pravokotni apsidi in postaneta kapeli. Omenjena reliefna plošča je vzdana kot spolija v delu zidu iz druge stavbne faze (Korošec 1970–1971:209).

Do sedanjosti se je ohranilo izročilo, da so, preden so pozidali Svete gore, tam darovali, sežigali, bila je grmada (Mencej 2010:20). Tudi zato kot razlago o namenu obeh stavb, ki sta pozneje postali Jurijeva in Martinova kapela, ponujam naslednjo delovno hipotezo. Stavbi sta zgodnjerednjeveški, služili sta staroverskim kulturnim namenom. Sedanja Jurijeva kapela bi lahko bila svetišče s podobo Dajboga v notranjosti, sedanja Martinova kapela pa morda kontina za pripadajoča obredna zborovanja. Pozneje so ju z dozidavo spremenili v krščanski kapeli, Dajboga pa kompromisno vzdali v fasado, kar bi bila odstranitev »malika« iz cerkve in dogodek kakršnega opisuje millstattsko izročilo. Hkrati je relief na fasadi omogočal domačinom, da v predelani stavbi še vedno vidijo domovanje svojega boga.

Slika 1

Slika 2

Morda se je nekaj podobnega zgodilo v **Plaveču** na Moravskem (R Češka), kjer je v romanski rotundi Marijinega vnebovzjetja na vrhu kot kamnita spoljva vzdana štiriobrazna figura (slika 3), ki bi lahko ustrezala Svetovitu.

Slika 3

ŽRNOVNICA PRI SPLITU (HRVAŠKA)

Tudi v zahodno fasado cerkve Uznesenja blažene Djevice Marije (domaćini jo imenujejo Blažena gospa) je kot spolija vzdana reliefna plošča, ki najverjetneje izvira iz zgodnj srednjeveške stavbne predhodnice sedanje cerkve (Pleterski 2023:306–307). Relief prikazuje konjenika, ki s kopjem zabada medveda (slika 4). Domaćini so do nedavna v njem videli sv. Jurija, ki je dobro poznani svetniški konjenik. Da se bori z živaljo, ki nikakor ni zmaj, jim pri razumevanju ni bila ovira. Plošča je poznana že dolgo, vendar je v stroki veljala za rustikalni izdelek 11. ali 12. stoletja z ikonografsko »nepravilno« upodobitvijo svetnika, dokler se ni zanjo zavzel Ante Milošević. Ta je v izjemno izčrpni analizi pokazal, da jo je treba datirati v 8. stoletje (zelo verjetna je tretja četrtina tega stoletja – Milošević, ustno) in da prikazuje mitični prizor stare vere. V tem pa ni zmaja, ki bi ga pričakovali ob sv. Juriju, ampak medved. Z njim se bori gromovnik, kar kaže kopjestrela, ki je nadaljevanje nevihtnega oblaka. Prizor je zato umestil v kontekst stare vere Slovanov (Milošević 2011, 2013:11–87).

Čeprav je prizor seveda mogoče pojasniti tudi v krščanskem okviru kot borbo dobrega in zla ali kot zmago krščanstva nad staro vero, kar je lahko veljalo kot opravičilo pred tedanjo krščansko oblastjo, pa je imel hkrati zgovoren pomen tudi za tedanje staroverce (prim. Milošević 2013:63–87, s številnimi primeri sinkretizma). Milošević vidi

v njem dvoboj Peruna in Velesa (Milošević 2013:41–63), Belaj borbo sv. Jurija s pošastjo (Belaj 2012). Opozarjam, da Perun pomeni funkcijo gospodarja strele, ta funkcija pa v krožnem teku leta prehaja z moške na žensko mitično osebo in obratno. Zato ne preseneča, da oseba na žrnovskem reliefu nosi brado, hkrati pa jezdi na konju »po žensko« (podrobneje: Pleterski 2023:311–314). Prav različno tolmačenje prizora dokazuje, kako mojstrsko je znal klesar doseči njegovo mnogopomenskost, da je ustrezala predstavam vsakega gledalca, tako kristjana kot staroverca. Je bil naročnik reliefa staroverec, ki se je pretvarjal, da je kristjan? V obratni možnosti ne vidim smisla.

Slika 4

LESCE (SLOVENIJA)

V Lescah stoji cerkev Marijinega vnebovzetja. O njenih začetkih imamo ohranjeno originalno listino, ki je nekak *pro memoria*. Izvira iz 12. stoletja, ko je bila med letoma 1115 in 1121 posvečena in zgrajena prva zidana cerkev v Lescah. Ta pa je nasledila leseno kapelo, ki nas na tem mestu prvenstveno zanima in je bila postavljena v nedoločenem času pred letoma 1070 oziroma 1080 (Bizjak 2012:38–41).

»Ego quidem Nantwinus S. Ingenuwini famulus in prediolo meo quod sclauonica lingua Lezeza uocatur capellam de lignis antiquitus edificatam in honorem S. Marie matris domini habui. ad quam in singulis festis eiusdem genitricis dei cum oblationibus copiosa multitudo fidelium de longe ac de prope maxima ueneratione **quamuis non consecrata foret** confluebat nullis

que clericorum hortationibus vel amonitionibus ab hac consuetudine poterat coherceri. **Cum ergo divina obsequia ibi minime agerentur.** easdem fidelium oblationes quasi hereditario iure possedi.«

(Hormayr 1803:99–100, Nro. XLVII; Schumi 1882–1883:123–124, no. 133)

Jaz, Nantwin, služabnik sv. Ingenuina, sem imel na svojem posestvu, ki se po slovansko imenuje Lesce, kapelo, ki je bila v starih časih zgrajena iz lesa v čast sveti Mariji, materi našega Gospoda. K tej se je na vsak praznik iste Matere Božje zbrala velika množica vernikov z darovi od daleč in blizu z največjim češčenjem, **čeprav naj ne bi bila posvečena**, in jih od te navade ni moglo zadržati kakršnokoli spodbujanje ali opominjanje duhovščine.

Ker naj bi tedaj bogoslužja tam sploh ne opravljali, sem posedoval one darove vernikov kot po dedni pravici.

Situacija, ki jo opisuje listina, si zasluži mnogo več prostora, kot ji ga lahko namenim na tem mestu. Predstavljati si moramo, da je Nantwin opisal dogajanje v Lescah pisarju, ki je nato pripoved zapisal. Pri tem si je dovolil na dveh mestih (krepko besedilo) diskreten dvom (dubitativni konjuktiv) o tem, kar je slišal. Pri tem je pomenljivo, da odsotnosti bogoslužja ni opisal z običajnim izrazom *minus agerentur*, ampak je uporabil kar superlativ *minime agerentur*. Bogoslužja ne samo, da v kapeli niso opravljali, **nikakor** ga niso opravljali. Nedvomno je s tem mišljeno krščansko bogoslužje. Kapela ni bila krščansko posvečena. Vse to pomeni, da v kapeli ni bilo krščanskega duhovnika. To dodatno potrjuje navedba, da si je darove prilaščal Nantwin. Ne omenja nobenega duhovnika, ki bi jih bil kakorkoli deležen. Nenavadne razmere so obstajale že pred Nantwinom. Tudi tedaj je nekdo jemal darove.

Ljudje so prihajali ob določenih praznikih z darovi in izvajali češčenje. Taka verska slavnost ni mogla potekati stihijsko, če so ljudje upali na uspešen učinek. Za vodenje verskega obreda pa je potreben duhovnik. In temu so dejansko šli darovi. Krščanska duhovščina je temu nasprotovala, a je bila dolgo nemočna. Duhovnik v leseni kapeli v Lescah očitno ni bil krščanski duhovnik! Vsaj ne po tedanjem pojmovanju krajevne krščanske duhovščine. V neposredni soseščini sedanje cerkve je stala že poznoantična zgodnjekrščanska cerkev (Božič 1995; Hofman 2024). Zato moramo vsaj pomisliti na možnost nekega svojevrstnega krajevnega prežitka zgodnjega krščanstva. A ta možnost je manj verjetna, ker so h kapeli prihajali ljudje od blizu in daleč (»de longe ac de prope«), torej ljudje, ki niso pripadali samo enemu kraju. Verjetnejši se zdi staroverski duhovnik!

Lesce bi tako kazale prehod od staroverske kapele v krščansko cerkev, ki se je zgodil s formalno posvetitevijo. Ljudje so še vedno hodili tja ob istih praznikih, ki so jih

bili navajeni od prej in čestili isto boginjo, samo z drugim uradnim imenom. To je v skladu z opažanji, da je krščanstvo do 12. st. šlo skozi vrsto sprememb, ki so ga v veliki meri prilagodile verovanjskim sistemom starovercev po Evropi (prim. MacMullen 1997). Hans Küng je proces označil kot germanizacijo krščanstva, ki med drugim prinese na dan praznoverje, vero v duhove, množično češčenje svetnikov in relikvij (Küng 2004:65–69).

ŠEBRELJE IN REKA PRI CERKNEM (SLOVENIJA)

Ob obeh bregovih reke Idrijce v zahodni Sloveniji si stojita nasproti dve cerkvi, visoko nad levim bregom Sv. Janez Krstnik (Šebrelje) in nižje nad desnim bregom Sv. Kancijan (Reka pri Cerknem).

Sv. Janez Krstnik stoji na mestu, kjer je po ustnem izročilu stal majhen tempelj prvih naseljencev, ki so tam čestili boga Sonce (Pagon-Ogarev 1976:12–13). Ob menjavi tlaka so bili leta 1994 v zahodnem delu cerkve odkriti stavbni ostanki starejše enako usmerjene cerkvene stavbe, razmetane človeške kosti in odlomki časovno neopredeljene lončenine (Bratina 1999). Ta izkopavanja na stavbne sledove templja sicer niso naletela, da pa gre za star svetiščni prostor ne more biti dvoma, kot bo vidno v nadaljevanju. In na tem prostoru je bila zgrajena krščanska cerkev. Tak je začetek številnih krščanskih cerkva.

Vendar ima ta šebreljska cerkev prav posebno nadaljevanje. Leta 1763 je bila po odredbi cesarja Jožefa II. porušena. Šebrelje so v 19. stoletju najverjetneje spadale v skrivno staroversko teritorialno skupnost »Cerkljanska gmajna« (Pleterski 2022:129, sl. 4). Staroverci so bili tedaj v vasi tako močni, da so uspešno dosegli postavitev novega

Slika 5

svetišča na za njih svetem mestu. Prepričali so svojega župnika, da so se, potem ko je bila cerkev porušena, začele slabe letine, nad svetim mestom (dobesedno: svetiščem) pa je bilo mogoče videti svetlobo, kar naj bi bili vzroki, da spet postavijo cerkev sv. Janeza Krstnika. To se je zgodilo, kot leto obnove pa so zapisali leto 1870 (Pagon-Ogarev 1976:13–14). Samozavest vaščanov je bila tolikšna, da so v cerkvi odkrito napisali, komu je cerkev namenjena: sv. Janezu Kresniku (slika 5). Kresnik (Kres) pa je eden od treh bogov, ki po kraškem staroverskem izročilu sestavljajo boga Triglava (Pleterski 2022:119–121). Očitno so Šebreljci hodili v Kresnikovo cerkev, tako kot so Slovaki hodili v Perunovo cerkev.

Pod Kresnikovo cerkvijo stoji na drugem bregu Idrjice **Sv. Kancijan**. Gre za srednjeveško cerkvico, ki ima prvo pisno omembo iz leta 1570 (Höfler 2016:47). Os njene ladje ima azimut 60° , kar ni astronomska smer, ampak govori za usmeritev na neko konkretno sosednjo točko. To bi lahko bil sv. Janez Kresnik. Pravokotnica proti tej cerkvi z osjo sv. Kancijana tvori kot 60° , kar nakazuje uporabo enakostraničnega trikotnika pri določanju tlorisa cerkve. Kakorkoli, leta 2016 so pri podbetoniranju temeljev opazili, da zahodni vogal cerkve stoji na skupini (slika 6) najmanj dveh lesenih kolov (Mlinar 2017). Ker izkop ni segel za zunanjo ravnino vogala, ne vemo, ali je za obema koloma stal še tretji kol. Vsaj verjeten pa je. Koli pod vogalom tam nimajo nobenega statičnega pomena in njihov obstoj lahko pojasnimo samo simbolno. Gre za uporabo tehnike gradnje

Slika 6

staroverskih hiš, katerih vogali so bili vizualno povezani z eno od pomembnih točk v lokalni mreži tročanov (Pleterski 2020:250–255). Tročan je trojnost, ki po verovanju starovercev povezuje sile ognja, vode in zemlje. V tročanu delujejo sile, ki blagodejno vplivajo na ljudi in naravo samo, kar pomaga ljudem pri preživetju, zato je bil tročan tudi način življenja (Medvešček 2006:55, 2015:37). Tročanske trikotnike so lahko označevali različno: s kamni, koli, drevesi, studenci. Tudi sv. Janez Kresnik je bil pomembna tročanska točka v tamkajšnji pokrajini (Pleterski 2006). Sv. Kancijan je bil zgrajen z znanjem starovercev.

ŠMAVER (SLOVENIJA)

Kraj se imenuje po cerkvi sv. Mavricija, ki stoji na robu vasi. Leta 1676 so ji na novo poslikali zunanjščino. Gre za geometrijske simbole, ki nenehno ponavljajo 4 x 3, to pa je numerološka oznaka Dajboga kot integracije Svetovita (4) in Triglava (3) (Pleterski 2023:25–37). Cerkvni vogali so označeni bodisi s skupinami 3 x 4 pik (slika 7), bodisi s kvadrati iz po štirih tročanov (slika 8), kar je spet 4 x 3 (glej še v nadaljevanju). Samo vprašamo se lahko, ali je tedanji krajevni župnik vedel, kateremu bogu v resnici pripada tako označena cerkev.

Slika 7

Slika 8

BLEJSKI KRINT (SLOVENIJA)

Četverkotnik, ki ga diagonali delita na 4 dele, je tudi staroverski *krint* (slika 9). Zanj izvemo v odgovoru na vprašanje, ki ga je postavil starovercu Pavel Medvešček: »Kako ste gledali na to, ko so vaše otroke v šoli učili verouk?« Odgovor je bil: »Kot na vse tisto, kar smo zaradi večinske vere morali delati in poslušati. Toda večina naših otrok je bila na te razmere predčasno poučena in zato pripravljena. Dehnar [tj. svečenik in vodja staroverske skupnosti] nas je pogosto opozarjal z besedami: 'Misli tako, kot čutiš in verjameš, ne pa, kar ti ne-naši pridigajo'. Seveda pa je vsak staroverski otrok pri sebi imel vedno ploščati prodnik krint, ki je ploskev kamenčka vsaj na eni strani razdelil na štiri dele, oziroma na štiri tročane, ki so imeli sredinsko točko skupno. Krint je seval veliko moč in tako odbijal, kar so ti vsiljevali« (Medvešček 2015:93).

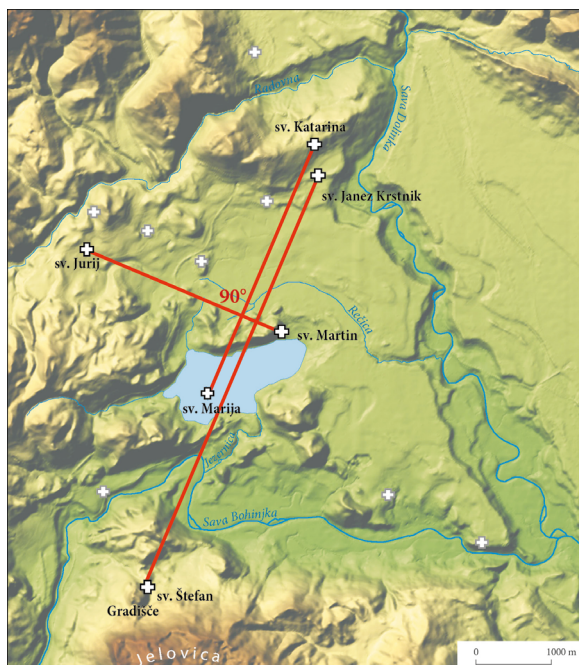

Slika 9

Trdoživa skupnost starovercev je na Bledu v času visokega in poznega srednjega veka dolgotrajno vztrajala pri domišljenem gradbenem programu cerkva (slika 10). Šest od njih sestavlja tri koledarsko protistavne dvojice. Sv. Marija (konec poletja) in sv. Katarina (konec zime) je prvi par, ki določa črto z azimutom $20,97^\circ$. Drugi par sta sv. Janez Krstnik (poletni sončni obrat) in sv. Štefan (zimski sončni obrat), določata drugo črto z azimutom $20,97^\circ$, ki je prvi seveda vzporedna. Tretji par sta sv. Jurij (začetek poletja) in sv. Martin (začetek zime), ki določata črto z azimutom $110,97^\circ$. Ta črta je pravokotna na prvi dve črti. Taka geometrija seveda ni naključna. Kako zelo so se domačini zanjo trudili, dokazuje »čudežno« izročilo, da so končno stavbišče sv. Štefana izbrali šele po tem, ko so pastirji tam našli podobo sv. Štefana (Zupan 1998:3). Ker sta na Bledu dve črti vzporedni, so vzpostavili kar dvojen krint. Celoten podvig je bil toliko pretkan, da so bili tisti nepoučeni,

ki so morda opazili, da nastaja prostorski križ, lahko prepričani, da v prostor vpisujejo krščanski križ.

Zgodovina cerkva je tako več kot očitno tudi del zgodovine staroverstva. Zmaga krščanstva je bila samo navidezna in Pirova. Če je med primeri staroverskih cerkev, ki jih prikazujem v tem članku, največ takih iz Slovenije, je to samo zato, ker Slovenijo pač bolje poznam. Verjamem, da jih bo vsakdo, ko bo začel opazovati drugače, našel tudi pri sebi doma.

Slika 10

LITERATURA

- ALVAREZ-PEDROSA, Juan Antonio, ur. 2021. *Sources of Slavic Pre-Christian religion*. Leiden – Boston: Brill.
- BABIČ, Saša in Mateja BELAK, ur. 2022. *Staroverstvo v Sloveniji med religijo in znanostjo*. Ljubljana: Založba ZRC. DOI: <https://doi.org/10.3986/9789610506584>
- BELAJ, Vitomir. 2007. *Hod kroz godinu. Pokušaj rekonstrukcije prahrvatskoga mitskoga svjetonazora*. Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga.
- BELAJ, Vitomir. 2012. »Tko je doista prikazan na 'Žrnovničkom reljefu'«. *Žrnjav*, vol. VIII/12:9–11.
- BIZJAK, Matjaž. 2012. »Listina o izgradnji in posvetitvi lastniške cerkve v Lescah«. V *Historia artis magistra: amicorum discipulorumque munuscula Johanni Höfler septuagenario dicata*, ur. Renata Novak Klemenčič in Samo Štefanac. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani – Slovensko umetnostnozgodovinsko društvo, 33–42.
- BOŽIČ, Dragan. 1995. »O zakladu poznorimskih novcev v Slatni pod Dobrčo in o zgodnjekrščanskih mozaikih v Lescah«. *Radovljiski zbornik 1995*. Radovljica: Občina Radovljica, 38–57.
- BRATINA, Patricija. 1999. »198 Šebrelje«. *Varstvo spomenikov, Poročila*, vol. 38:121–122. URL: https://www.zvkds.si/wp-content/uploads/2024/03/038_2001_varstvo_spomenikov_porocila-1.pdf (dostop 15. 01. 2025.)
- ČOK, Boris. 2012. *V siju mesečine. Ustno izročilo Lokve, Prelož in bližnje okolice*. Ljubljana: Založba ZRC. DOI: <https://doi.org/10.3986/9789612545932>
- ČOK, Boris. 2020. »Naš Triglav«. *Studia mythologica Slavica*, vol. 23:255–258. DOI: <https://doi.org/10.3986/SMS20202314>
- HARMATOVÁ, Helena. 2002. *Dejiny farnosti Hladovka*. Diplomsko delo. Bratislava: Bogoslovna fakulteta (objavljen odlomek, URL: <https://www.hladovka.orava.sk/index.php/44-farnost?iccaldate=2024-7-1> (dostop 15. 01. 2025.))
- HOFMAN, Barbara. 2024. »Arheološka izkopavanja leta 2024 v cerkvi Marijinega vnebovzetja v Lescah«. *Valičev arheološki dan 14*. Kranj: Gorenjski muzej, v tisku.
- HÖFLER, Janez. 2016. *Gradivo za historično topografijo predjožefinskih župnij na Slovenskem: Primorska (Oglejski patriarhat, Tržaška škofija)*. Druga, predelana izd. Ljubljana: Viharnik. URN: <https://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:DOC-EVXNB8UR>
- HOLMBERG, Uno. 1924. »Suomalaisten karsikoista«. *Kalevalaseuran vuosikirja*, vol. 4:7–82.
- HORMAYR, Joseph von. 1803. *Kritisch-diplomatische Beyträge zur Geschichte Tirols im Mittelalter mit mehreren hundert ungedruckten Urkunden*. Ersten Bandes, zweyte Abtheilung. Wien: Gassler. URN: <https://mdz-nbn-resolving.de/urn:nbn:de:bvb:12-bsb11709662-4>

- KAHL, Hans-Dietrich. 1980. »Zwischen Aquileia und Salzburg«. V *Die Völker an der mittleren und unteren Donau im 5. und 6. Jahrhundert*, ur. Herwig Wolfram in Falko Daim. Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 33–81.
- KAHL Hans-Dietrich. 1999. *Der Millstätter Domitian. Abklopfen einer problematischen Klosterüberlieferung zur Missionierung der Alpenslawen Oberkärntens*. Stuttgart: Thorbecke.
- KATIĆ, Mario. 2017. *Smrt u dalmatinskom zaleđu: mirila od rituala do teatra*. Zagreb: Ljevak.
- KOROŠEĆ, Josip. 1970–1971. »Sv. Jurij in sv. Martin na Svetih gorah na Bizeljskem v predromanski dobi«. *Arheološki vestnik*, vol. 21–22:195–220. URL: http://av.zrc-sazu.si/pdf/21_22/Korosec_J_AV_21_22_1970_1971.pdf (dostop 15. 01. 2025.)
- KÜNG, Hans. 2004. *Katoliška cerkev: kratka zgodovina*. Ljubljana: Sophia.
- MACMULLEN, Ramsay. 1997. *Christianity and Paganism in the Fourth to Eight Centuries*. New Haven – London: Yale University Press.
- MEDVEŠČEK, Pavel. 1992. *Skrivnost in svetost kamna: zgodbe o čarnih predmetih in svetih znamenjih na Primorskem*. Trst: Založništvo tržaškega tiska.
- MEDVEŠČEK, Pavel. 1998. *Obrusnice*. Nova Gorica: Branko – Ljubljana: Jutro.
- MEDVEŠČEK, Pavel. 2006. *Let v Lunino senco. Pripovedi o starih verovanjih*. Nova Gorica: Taura.
- MEDVEŠČEK, Pavel. 2015. *Iz nevidne strani neba: razkrite skrivnosti staroverstva*. Ljubljana: Založba ZRC. URN: <https://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:DOC-TN0Z2F43>
- MENCEJ, Mirjam, ur. 2010. *Pripovedi s Kozjanskega in Obsotelja*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete.
- MILOŠEVIĆ, Ante. 2011. »Slika 'božanskega boja' – likovni i ikonografski pogled na konjanički relief iz Žrnovnice u Dalmaciji«. V *Perunovo koplje*, ur. Andrej Pleterski in Tomo Vinščak. Ljubljana: Založba ZRC, 17–72.
DOI: <https://doi.org/10.3986/9789610503934>
- MILOŠEVIĆ, Ante. 2013. *Tragovi starih vjerovanja u kršćanstvu ranoga srednjeg vijeka / Traces of Ancient Beliefs in Early Medieval Christianity*. Dubrovnik: Omega engineering – Split: Filozofski fakultet Sveučilišta, Centar Studia mediterranea.
- MLINAR, Miha. 2017. *Končno poročilo o izvedeni arheološki raziskavi ob gradnji na Reki pri Cerknem (EŠD 3604, Reka – cerkev sv. Kancijana)*. Tolmin: Tolminski muzej.
- NIKOLASCH, Franz. 1997. »Die Entwicklung der Legende des Domitian von Millstatt«. V *Studien zur Geschichte von Millstatt und Kärnten (Millstätter Symposien 1981–1995)*, ur. Franz Nikolasch. Klagenfurt: Geschichtsverein für Kärnten, 151–165.
- PAGON-OGAREV, Andrej. 1976. *Šebrelje skozi stoletja*. Ljubljana: Partizanska knjiga.
- PLETERSKI, Andrej. 1994. »Ecclesia Demonibus Addicta. Povedka o poganskem svetišču v Millstattu«. *Zgodovinski časopis*, vol. 48/3:297–306.
URL: <https://ojs.inz.si/zc/article/view/1217>

- PLETERSKI, Andrej. 2006. »Poliški tročan«. *Studia mythologica Slavica*, vol. 9:41–58.
DOI: <https://doi.org/10.3986/sms.v9i0.1729>
- PLETERSKI, Andrej. 2020. »Mitična pokrajina: preizkusi njenega obstoja z napovednimi modeloma na primeru Bleda / A mythical landscape: tests of its existence with predictive models for the Bled case«. V *Srednjeveški Blejski otok v arheoloških virih = Medieval archaeology of Bled Island*, ur. Benjamin Štular. Ljubljana: Založba ZRC, 235–277. URN: <https://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:DOC-YN7DO4Q>
- PLETERSKI, Andrej. 2022. »Verovanje host v sklopu staroverstva na Slovenskem in verovanja starih Slovanov«. V *Staroverstvo v Sloveniji med religijo in znanostjo, ur. Saša Babič in Mateja Belak*. Ljubljana: Založba ZRC, 108–143.
DOI: <https://doi.org/10.3986/9789610506584-6>
- PLETERSKI, Andrej. 2023. *Kulturni genom: mitična zgodba in mitična pokrajina*. Ljubljana: Samozaložba. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.8176676>
- PLETERSKI, Andrej in Goran ŠANTEK ur. 2010. *Mirila: kulturni fenomen*. Ljubljana: Založba ZRC. DOI: <https://doi.org/10.3986/9789610503903>
- SCHUMI, Franz. 1882–1883. *Urkunden- und Regestenbuch des Herzogtums Krain. I. Band: 777–1200*. Laibach: Franz Schumi.
- ZUPAN, Janez. 1998. *Vas Kupljenik do začetka 20. stoletja*. Bled – Radovljica: Slovenska Ljudska Stranka.

Churches between Mimicry and Syncretism

Andrej Pleterski

The self-image of victorious Christianity, which, according to its own conviction, had already erased the old faith of our ancestors many centuries ago, has set a suggestive and solid framework for our expectations of what to see. Vitomir Belaj has provided an example that can be used to view things differently. Slovaks went to the Church of Perun! This is in line with recent findings that the Old-Faith Believers were secretly preserved throughout Europe. The article presents examples of how church buildings could be included in the spiritual life of the Old-Faith Believers. These are examples of mimicry and syncretism. The history of churches is therefore more than evidently also part of the history of the Old-Faith. Christianity's victory was only apparent and Pyrrhic.

Keywords: *Old-Faith Believers, churches, mimicry, syncretism, Europe, Middle Ages, Modern Age, Slavic religion, Christianization*

Articles published in this journal are Open Access and can be distributed under the terms and conditions of the Creative Commons license Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 (<http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

